

Магда МИЛИКИЋ

КАКОФОНИЈА ЛИРА ИЛИРА

Институт за српску културу
Приштина–Лепосавић

(Горан Коруновић, *Музе идеологије: Обликовање националног идентитета у Подунавки и Даници илирској*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2020, 277 стр.)

We do not fear censorship, for we have no wish to offend with improprieties or obscenities, but we do demand, as a right, the liberty to show the dark side of wrong, that we may illuminate the bright side of virtue—the same liberty that is conceded to the art of the written word—that art to which we owe the Bible and the works of Shakespeare.

(*The Birth of a Nation*, D. W. Griffith)

Нова књига Горана Коруновића, монографија *Музе идеологије: Обликовање националног идентитета у Подунавки и Даници илирској*, настала је као резултат рада на пројекту *Улога српске периодике у формирању књижевних, културних и националних образаца* Института за књижевност и уметност у Београду и представља продубљивање ауторовог интересовања за феномен идентитета, којим се бавио у неким радовима који су објављени у његовој првој књизи *Литература и описност*, као и у одређеним сегментима докторске дисертације *Стилус лирског субјекта у јужнословенским књижевностима (1970–1980)*.

Студија *Музе идеологије* састоји се од пет поглавља: „Увод: шта памтимо и шта нам се догађа“ (7–22), „Опкољавање“ идентитета: дискурзивне праксе у *Подунавки*“ (23–94), „Илиризам: прихватања и оспоравања. Дискурзивне стратегије и амбиваленције заснивања националног идентитета у *Даници илирској*“ (95–152), „Поезија и национални идентитет“ (153–246) и „Закључак. Памћење и саморазумевање“ (247–277); последње поглавље садржи пропратну научну апаратуру у виду библиографије, регистра имена и регистра периодике.

Основни мотив за писање књиге Коруновић налази у потреби за разумевањем данашњих националних идентитета јужнословенских народа. То разумевање је, како се у „Уводу“ истиче, непотпуно без увида у динамику развоја националних идентитета у XIX веку. Док је у претходним студијама феномен идентитета проучавао најпре на основу фикционалних дела, Коруновић овде приступа анализи тексто-

ва и других жанровских профила. Наиме, у потрази за почецима *йриче* о српском и хрватском националном идентитету, аутор истражује којим се књижевним/дискурзивним средствима национални идентитет обликује у периодичним издањима првог специфично књижевног часописау српској средини, *Подунавки* (1835–1867), и првог хрватског књижевног часописа *Даница илирској* (1843–1848). Указујући на основне одлике ових часописа, Коруновић у „Уводу“ објашњава да су због свог трансаторског карактера часописи нарочито погодни за ову врсту дијахронијске анализе. Као главни разлог зашто је одабрао ова а не нека друга гласила, Коруновић наводи то што су излазили у време кад су се у Европи и на овим просторима етнине трансформисале у нације – умодерне државе. У „Уводу“ се, између осталог, објашњава да, иако се *Подунавка* и *Даница илирска* сматрају књижевним часописима, текстови у њима жанровски су хетерогени, те су од литерарних заступљенији полемичко-политички чланци, идеолошки памфлети, филолошке расправе, историјске и етнографске студије, репортаже, статистичко-географска истраживања, правна документа, есеји манифестно-политичког карактера итд. Увидевши да национални идентитет представља централну преокупацију већине текстова у овим гласилима и са свешћу о томе да је штампа у XIX веку имала незаобилазну улогу у конституисању грађанске јавности/јавног мњења, аутор отпочиње своју херменеутичку, књижевноисторијску, а најпре компаратистичку одисеју – откривање *йолийичкој* (не)свесној у пажљиво одабраним текстовима из *Подунавке* и *Данице илирске*. Његово истраживање ће показати да наизглед мање важни текстови у великој мери учествују у конституисању идеолошког дискурса, како конзистентним и доминантним идејама, тако и противречностима, дисконтинуитетима, мистификацијама, фикционализацијама, недоследностима, контингенцијама, преображајима и прећуткивањима.

Анализа почиње поглављем „Опкољавање’ идентитета: дискурзивне праксе у *Подунавки*“, и то од (начелно) нефикционалних, непотетских текстова, зато што је прилозима овог типа поезија окружена и контекстуализована и у српском и у хрватском часопису. После тумачења нелитерарних текстова, Коруновић прелази на поезију, књижевни род који је имао значајну улогу у обликовању романтичарске свести о националној самосвојности. Најпре се указује на комплексан однос одређеног круга прилога у *Подунавки* према најширем филозофско-идеолошком оквиру оног времена, према западноевропским мислиоцима који су несумњиво утицали на културну и друштвену климу оновремене Србије – Хердеру и Хегелу. Имајући у виду и савремене преводе текстова немачких филозофа, Коруновић истражује у ком облику су у *Подунавки* заступљени Хердерови и Хегелови ставови о словенским народима, историји, али и језику, правном уређењу и грађанству, који су изнети у *Идејама за филозофију йовесџи човечансџива* и *Филозофији исџирије*. У том смислу запажа се да аутори неких

од прилога у српском деветнаестовековном часопису, најчешће неименовани, односно „објективни“ и „неутрални“ припадници словенске заједнице, најразличитијим техникама (прећуткивањем детаља, дописивањем текстова) често модификују становишта из изворних текстова, и тако их, с једне стране, присвајају и прилагођавају сопственим идеолошко-политичким, начелно панславистичким идејама, а с друге стране ступају с њима у полемику. Тако се твори противречан дискурс: аутори текстова у *Подунавки* филозофска упоришта за (пан)словенску идеологију преузимају из немачког идеализма и на тај начин га афирмишу, док га поменути приступом уједно и негирају. У наредном сегменту поглавља Коруновић интерпретира текст из *Подунавке* пољског (дакле, словенског) романтичарског песника Адама Мицкјевича у коме славни поета, анализом легенди на којима се темељи српски национални идентитет, настоји да артикулише однос између усменог певања и историографије. У вези с једним од наредних прилога који се тумачи, „Немац о Словенима“, аутор изриче сумњу да је писац текста заправо Словен који у тексту износи (ауто)критички став према културним и политичким дометима словенских заједница. Биполарност предочених стереотипних представа о Словенима/Србима, а које су – заједно с односом Срба/Словена према немачкој култури – средишња тема поглавља, „разбиће“ енглеска, трећа перспектива, која се посматра као еманципаторска и у одређеној мери „помиритељска“. У наредном сегменту приступа се тумачењу текстова у *Подунавки* у контексту традиције просвећености. Открива се да је у њима често заступљено, различито изражено, треће између космополитизма и тежње за културном и друштвеном хомогеношћу, те се закључује да је у *Подунавки* доминантна тзв. народна просвећеност. Затим се разматрају пансловенска уверења на страницама *Подунавке*, која су, како аутор показује, настајала на таласима просвећености. На основу избора репрезентативних текстова и њиховог тумачења, открива се да круцијални значај за реализацију пансловенских обједињења има функционализација књижевности, а нарочито усмене традиције, која „доказује“ херојску подлогу панславизма. Идеје о панславизму неретко кореспондирају са схватањима идеологије о јужнословенском зближавању, илиризму, која се анализира у наредном сегменту монографије. На примерима неколиких радова у *Подунавки*, Коруновић показује да су ове идеје, најпре на плану писма и именовања заједнице, биле предмет хегемонистичких тежњи како са српске тако и хрватске стране, али да аутори прилога показују осетљивост и за проблеме обликовања националног идентитета у оквиру јужнословенске заједнице. На крају другог поглавља долази се до теме обликовања и конкретизације одлика српске заједнице у *Подунавки*, без наглашене контекстуализације јужнословенских и пансловенских идеја. Анализом се потврђује да, заједно с хришћанством, усмена традиција, и она која се односи на рецентну и средњовековну историју, умно-

гоме конституише основе јединствености српске заједнице; у овом сегменту указује се и на сукоб вуковске реформске струје и конзервативнијих књижевно-филолошких кругова, при чему је уредништво *Подунавке* било ближе овим потоњим.

Треће поглавље бави се феноменом илиризма у *Даници илирској*. Док је код описа националног идентитета у српском часопису анализу започињао од универзалистичких идеја, у анализи идеолошког комешања у *Даници илирској* Коруновић усмерава пажњу на комплексне појмове илирства, тј. хрватског народног препорода, и Илирије. Поглавље почиње тумачењем динамике односа илирства и регионалног идентитета који, као ће се показати, прикрива хегемонистички приступ аутора прилога. Указујући и на шири, епохални тренутак, у коме је буржоаска револуција „освајала“ Европу, односно у коме је, кад је реч о хрватском друштву, значајно место заузимала бечко-пештанска власт, Коруновић показује да илиризам у *Даници* најчешће осцилује између полова унитаристичке југо/јужнословенске идеје и схватања о спутавајућој улози илирства у тежњи ка културно-политичкој диференцијацији, нарочито кад је реч о регионалним заједницама попут славонске и далматинске. Као средишњи проблем процеса обликовања идентитета заједнице у том контексту аутор издваја кодификацију језика. Тумачењем текстова репрезентативних аутора указује се на настојање у *Даници* да у контексту развоја илирских идеја свака партикуларна заједница очува своје особености, али и да их, у категоријама које се сматрају круцијалним (језик, култура, обичајност, памћење заједнице), минимализује. У том смислу Коруновић објашњава како се у сваком јужнословенском колективу водила борба око тога шта ће бити пројектовано у *универзално досјуйно* поље порекла и изворишта идентитета. Он указује и да су у *Даници* заступљени текстови о различитим областима друштвеног и културног живота Срба, али да је у овом часопису приметно и комплексно (само)одређивање према угарско-мађарском идентитету и политичким ставовима Пеште. У последњем сегменту трећег поглавља тумачи се обликовање илирског аутоимажа посредством прошлости, дуж дијахронијске осе која сеже од античке Илирије до XIX века. На крају се анализира на који начин аутори прилога у *Даници* износе критичке ставове према Коларовим, Шафариковим и Хердерерим схватањима о Словенима, односно како се одређени текстови односе према вредностима традиције просвећености.

Четврто и, условно речено, средишње поглавље у књизи, „Поезија и национални идентитет“, почиње трагањем за *йолийичким несвесним* у односу који се развија између изгледа почетних страница *Подунавке* и *Данице илирске* и песничких текстова у првим бројевима ових гласила. При томе се мотив виле, који је значајан за прве бројеве оба часописа, не тумачи само из фолклористичке већ и из постструктуралистичке, жижековско-психоаналитичке визуре –

поима се као носилац политичког несвесног, односно као *идеолошка фанџазма* (162). С обзиром на то да је истакао сликовитост и ликовност детаља с насловних страна, изнећемо благу замерку аутору јер књигу није обогатио и визуелним садржајем у виду фотографија. Док проучава којим дискурзивним средствима се у песничким текстовима у *Подунавки* и *Даници илирској* изграђује аутоимаж, а с њим и основе националног идентитета, попут слободе, језика и просвећености, Коруновић у наставку открива да је ауторима анализираних песничких текстова важније било кумулативно предочавање што ширег спектра компонената националног идентитета, често некомпатибилних, него конзистентније идеолошко профилисање. Након тога се на основу одабраних песничких текстова у *Подунавки* тумачи како криза заједнице настоји да се преброди посредством гласа (пан)националног Генија, који притом није у потпуности у сагласју с романтичарским етосом. Анализирају се она песничка дела у *Подунавки* која откривају извештај покушај конкретизовања српске политичко-историјске улоге у јужнословенском контексту. Увидевши да посебну динамику у процесе песничког конституисања националног идентитета доноси револуционарна 1848. година, аутор приступа анализи родољубивих песама које су прожете идејом да борба против Мађара представља (јужно)словенско питање.

Тумачење „песничког трагања за домовином“ (198), тј. обликовања националног идентитета, у *Даници* остварује се најпре преко мотива природе, тела и Виле/Музе. Коруновић објашњава да Муза (поезија), схваћена као ирационално-несвесно једне заједнице, уједно и *инсџирише* на деловање, а затим у песничким делима проналази скривене анимозитете, односно недоследности у поимању домовине, указујући на дијалектички развој илиризма, као и на не само амбивалентан већ и веома комплексан однос према бечком двору. Разгрћући слојеве песничких текстова, аутор уједно закључује да се у делима која су предмет анализе огледа борба просвећености (и ’квазипросвећености’) и романтизма. У последњем сегменту поглавља, на основу поетских текстова у *Даници*, Коруновић размишља „има ли (националног) идентитета без (сенке) владара“. Ту на првом месту открива да је схватање домовине у песмама веома флуидно. Показује и да се у делима развија специфичан однос лирског Ја/Ми према Фердинанду I и према бечкој власти уопште у ондашњим хрватским приликама. Неки од закључака откривају да су у овим песмама, донекле парадоксално, уједно заступљени панегирички тон, ослободилачка тежња и идеја да се пансловенски покрет оствари под окриљем стожера државотворности Хабзбуршке монархије. Кад је реч о теми владара у *Подунавки* – која је, чини се, нешто сложенија него у *Даници* – тумаче се пре свега песме о Карађорђу, Александру Карађорђевићу, али и Илији Гарашанину. Између осталог, показује се да се тематизовањем владара често указује на континуитет у српској историји, да, донекле

неочекивано, у одређеним стиховима где се појављују и косовски јунаци, уместо оснаживања ослободилачког видовданског принципа, пре провејавају пацифистичке идеје и да, у складу с тим, однос према турским фигурама није у свим песмама увек негативан. Открива се да је доминантна тема српске визије националног идентитета – устав. Коначно, Коруновић увиђа да кроз *Подунавку* не одјекује експлицитно илирска идеја, односно да се тежња за изразитијом повезаношћу с хрватском заједницом у овом часопису не може сматрати доминантном.

У последњем поглављу сумирају се основни увиди из претходних сегмената монографије, али се износе и свеобухватни закључци, међу којим бисмо издвојили тај да тематизовање националних идентитета у овим часописима треба посматрати као одраз еманципаторских институционализованих стремљења којим се у јавно мњење уноси дах модернијих времена.

У „Уводу“ је истакнуто да „унутрашњи“ интерпретативни приступ овој теми не би био довољан. У складу с тим, како би дао што подробнији и у научном смислу утемељенији одговор, Коруновић своју студију заснива на интердисциплирном приступу, усредсређеном на књижевност. У *Музама идеологије* доминантан је теоријски оквир који ипак претпоставља да је *идентитет* преживео налет постструктуралистичких демистификација великих наратива. Такође, ова студија спаја херменеутику с етнологијом, фолклористиком, антропологијом, нарочито са студијама памћења, затим с филологијом, историјским студијама, социологијом, теоријом политике, психоанализом, филозофијом (и аналитичком и континенталном), при чему се аутор често ослања на мислиоце неомарксистичке оријентације. Када је реч о имаголошком аспект у ужем смислу, интерпретација је имплицитно заснована на класификацији стереотипа Клауса Рота, а експлицитно на уверењима Ентонија Смита о националном идентитету, Бенедикта Андерсена о нацији као „замишљеној заједници“, на студији Марије Тодорове *Имагинарни Балкан* итд.

Монографија *Музе идеологије* Горана Коруновића показује да су за обликовање националног идентитета и те како *симболистична* и периодична издања, попут деветнаестовековних књижевних часописа. Ова књига представља настојање да се на основу песничких дела – која, истина, не спадају у врхунце јужнословенске литературе – али и текстова других жанрова, одвије запретено клупко аутоимажа и хетероимажа у часописима *Подунавка* и *Даница илирска*. Књига је написана језгровитим и пријемчивим стилем, који одликују одмереност и обазривост. Последње две карактеристике посебно су важне кад је реч о осетљивим темама попут питања националног идентитета на овим просторима. Монографија Горана Коруновића представља важан допринос јужнословенској компаратистици и хуманистици уопште, мада смо сигурно да ће и читаоци ван уских, академских оквира у њој наћи нешто што их се тиче. Јер, због тога и читамо књиге.